

Драж бављења легендама
Пролаз кроз легенде, Слободанка Станковић Илић
Народна библиотека „Његош“, 2012.

У новембру 2011. Народна библиотека „Његош“ расписала је XX светосавски књижевни конкурс. Јубиларни. Са идејом да буде другачији од претходних. Управо на предлог Слободанке Станковић Илић, председника конкурсног жирија и писца књиге „Пролаз кроз легенде“, потенцијални аутори поезије и кратке прозне форме добили су сасвим конкретну тему – „Легенда из мог краја“. Намера организатора конкурса била је да овим путем прикупи што већи број легенди из различитих крајева Србије и да радове, осим награђених и објављених у конкурсном зборнику, користи и у друге сврхе, односно као грађу за још једну књигу – о српским локалним легендама.

Тако се и догодило, те је овогодишњи конкурс, осим што је испунио свој уобичајени циљ – неговање и промовисање поезије и кратке прозне форме, нарочито када је реч о ауторима млађим од петнаест година, добио већи значај – у смислу прикупљања и чувања националног културног наслеђа.

Након вишегодишњег истраживања и прикупљања сличне грађе књажевачког краја, а служећи се добијеним конкурсним материјалом као подстицајем за стварање књиге „Пролаз кроз легенде“, Слободанка Станковић Илић открива нам своја запажања о легендама уопште, о недовољно проученом богатству ове врсте народних предања, прилагодљивих различитим књижевним формама и изразима, о друштвеном и духовном значају које легенде, преношене с колена на колена с циљем очувања традиције, имају у формирању националног „духовног бића“.

„Драж бављења легендама је у томе што се унапред не зна докле ће нас довести“, утисак је који писац, и сам са искуством сакупљача легенди и сличне грађе, жели да подели са читаоцима, а и са свима који се на било који начин баве легендама. Тај утисак пренела је публици Слободанка Станковић Илић на промоцији књиге 11. маја 2012, којој су поред Књажевчана присуствовали и победници XX светосавског књижевног конкурса:

„О српским легендама се углавном говори као о народним приповеткама у којима се појављују сведи, ликови из историјских предања и сл., а заправо се ради о тематски веома разноврсним предањима која, по мом мишљењу, нису

довољно истражена. Управо ме је то навело да се мало ближе позабавим српским локалним легендама и резултат тога је књига која је пред вама.

Моја улога у стварању књиге била је вишеструка, јер сам деловала не само као писац већ и као селектор, прерађивач и приређивач грађе прикупљене конкурсним путем, а такође сам деловала и као сакупљач и истраживач грађе се терена књажевачко-каланског краја. Укратко, мислим да сам урадила прилично сложен посао и драго ми је што сам уопште била у прилици да га урадим, па за свесрдну помоћ желим да захвалим Народној библиотеци „Његош“. Захвалност дугујем и господину Радету Ристићу чији су се акварели показали као веома адекватно решење корица и допринели свеукупном духу књиге.

Што се самих легенди тиче, морам да кажем то да нисам ни слутила колико ћу, бавећи се конкретним легендама, научити о легендама уопште и какви ће ми се све проблеми и закључци напросто наметнути, тако да сам чак, у недостатку неке подесне научне класификације, морала да уводим неке своје класификационе елементе. Укратко, легенде су ме изненадиле и бројношћу и разноврсношћу, па се надам да ће и читаоци као и ја моћи да науче нешто ново и из легенди и о легендама.

Оно што поуздано знам јесте да је за аутора велика ствар када пође такорећи ни од чега, а онда у невероватно кратком (конкурсном) року дође до педесетак добрих литерарних интерпретација прича из корпуса народне културе и потом пролазом кроз такву грађу доспе до нечега што му се чини важним.

То „нешто“ јесте врло конкретно сазнање да на основу локалних легенди може да се стекне представа о

различитим карактеристикама легенди у појединим ширим областима Србије, па и представа о различитости тих области.

Ја сам своје представе стекла и изнела у књизи којом сам, надам се, читаоцима омогућила да и сами стекну неке сопствене представе, па уколико се то догоди, мој циљ ће бити испуњен.“

Легенда о змају-љубавнику

У прикупљеној конкурсној грађи, нажалост (иако се организатор изнад свега томе надао), нису заступљене легенде из књажевачког краја. Овај недостатак у великој мери је ублажен тиме што је Слободанка Станковић Илић у књизи „Пролаз кроз легенде“ поделила са читаоцима своја сазнања која се односе на овде прилично распрострањене легенде о змају-љубавнику (тј. „змеју“, како се овде у народу каже). Овим легендама аутор се и раније бавио написавши најпре триптих „Лети прича змејна и љубавна“, објављен 2000. у збирци „Сувозидница“.

Легендама о змају-љубавнику посвећена је посебна пажња и на промоцији књиге. О својим напорима да сакупи, обради и анализира ове легенде говорила је Слободанка Станковић Илић:

„Поред одабраних легенди, прикупљених конкурсним путем, унела сам у књигу и три легенде из нашег краја до којих сам својевремено дошла у области Буцака. Реч је о легендама о змеју-љубавнику које су вероватно старе више од 150 година, а моје проналажење тих легенди може да послужи као илустративни пример за то колико је непредвидив и прилично мукотрпан сакупљачки рад на терену у вези са народним предањима и другим творевинама.

Наиме, ја сам неке назнаке постојања таквих легенди чула још

половином осамдесетих, али сасвим узгред, тако да томе нисам посветила било какву пажњу. Протекло је читавих десет година до добијања нове прилике за сазнавање свих детаља ових легенди, а затим ми је било потребно још извесно време за прибављање неких додатних података. Укратко, прошло је бар петнаест година од првих информација до комплетирања свих сазнања о поменутих легендама, а публикување је уследило још касније.

Заморно је и само слушање о сакупљачко-истраживачком раду (зар не?), а камоли бављење њиме. Стога, уколико би ме неко питао због чега легенде сматрам драгоценим, одговорила бих да су легенде драгоцене због њихове отпорности на време и због времена утрошеног на њих.

Анализирањем легенди о змају-љубавнику дошла сам до уверења да се оне могу довести у везу са миграцијама становништва са Старе планине и из каланског краја, као и са промискуитетним понашањем жена (и становништва уопште) пред крај XVIII и током XIX века. Такво сазнање учврстило је мој свеукупни утисак о легендама – да су то у суштини приче о историјској, социолошкој и духовној судбини народа. На примеру легенди о змају неке просте паралеле су: да се змај селио – и народ се селио, да су дивљале але – а разне невоље јесу задесиле Буцак, да је змај отимао девојке – а јесу постојале разне

недозвољене „тајне везе“ итд. Наметале су ми се саме по себи и многе друге паралеле, тако да сам на легенде почела да гледам као на творевине које у суштини садрже лаички артикулисан део историјата народа из одређеног краја, а и уопште. Намерно сам употребила реч артикулисан, а не неку другу реч, јер легенде заиста имају сопствени специфични глас. Надам се да ће га читаоци препознати.“

Што се тиче легенди прикупљених у књажевачко-каланском крају, у области Буцака, може се рећи и да је овај подухват Слободанке Станковић Илић пионирски, јер записаних легенди са тог подручја углавном нема, већ се аутор ослањао на усмене изворе и усмену традицију, која се највише очувала у нашим крајевима, а по тематици и могућој функцији обрађене легенде о змају тематски се разликују од свих осталих раније записаних легенди на територији књажевачке општине.

Исцрпна анализа везана за настанак, садржај и функцију ове легенде могла би да послужи као пример и смерница за прикупљање и обраду других легенди из књажевачког (и било ког другог) краја. Зато за Народну библиотеку „Његош“, као издавача завичајних књига, „Пролаз кроз легенде“ представља посебну драгоценост, те Слободанки Станковић Илић дугује велику захвалност за једну завичајну књигу више.

Владана Стојадиновић

Између легенди и обичаја често постоје везе. Мало је познато да се из легенде о змају-љубавнику развио у Књажевцу један свадбени обичај – на дан просидбе или свадбе испред врата девојачке куће постављани су стражари, а девојци је било забрањено да када се зачује куцање она лично отвори врата.

Змеј од Трговишког Тимока

(или Легенда о проблемима у књажевачком крају)

Змејеви са Старе планине су, у потрази за девојкама, почели да силазе са планине све даље и даље па су тако доспевали и до Књажевца.

Били су вешти љубавници и могли су да се претворе у зрак или у лепог момка, тако да су обични људи, а поготово старији људи, могли само да им на томе завиде.

У граду је змеј имао обичај да се појављује пред кућом одабране девојке на дан њене просидбе или свадбе и по дану, пре подне, куца на врата. Ако би врата отворио било ко други осим девојке, пред вратима би угледао мноштво гостију и ништа друго што би било необично. Међутим, ако би девојка отворила врата, она би пред њима видела змеја који би уплашио и отерао и госте и укућане, а девојка би му се радо предавала, а понекад и одлазила од куће са њим.

Људи су покушавали да се од оваквих дешавања одбране постављањем стражара испред девојчине куће на дан просидбе или свадбе и забранама девојци да лично отвара врата, али све је било безуспешно. Девојка није могла да буде сачувана и све се обично завршавало растурањем просидбе или свадбе.

Тако је змеј људима загорчавао живот и кваро весеља.

Слободанка Станковић Илић